Hebedová, Petra

Fonologie a ortografie

In: Hebedová, Petra. *Stručná gramatika estonštiny.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 6-9

ISBN 978-80-210-6430-0; ISBN 978-80-210-6433-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/128778
Access Date: 16. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Fonologie a ortografie

Vokály

	přední		zadní	
	-labializace	+labializace	-labializace	+labializace
vysoké	*i*	*ü*		*u*
středové	*e*	*ö*	*õ*	*o*
nízké	*ä*		*a*	

Všechny vokály mohou být krátké i dlouhé, délka se v písmu značí zdvojením <aa, öö, ee, …>.

Přízvuk je ve slovech domácí slovní zásoby vždy na první slabice. Ve slovech cizího původu může být i na jiné než první slabice, např. *i**dee***, *ele**ment***. Všechny vokály (krátké i dlouhé) a všechny diftongy se mohou uplatnit v přízvučných slabikách. V nepřízvučných slabikách se vyskytují pouze krátké /i e a u/ a ve slovech cizího původu také /o/ (např. *auto*), v nepřízvučných slabikách mohou být rovněž diftongy /ei ai ui/.

Konsonanty

		labiály	labiodentály	dentály		postalveoláry	palatály	veláry	laryngály
					+palatalizace				
explozivy		*p*		*t*	*t′*			*k*	
nazály		*m*		*n*	*n′*				
frikativy			*v (f)*	*s*	*s′*	*(š)*			*h*
likvidy	laterály			*l*	*l′*				
	vibranty			*r*					
polovokály							*j*		

Konsonanty /f š/ se vyskytují pouze ve slovech cizího původu.

Všechny konsonanty mohou být jednoduché, nebo geminaty. Geminaty se vyskytují pouze v pozici po přízvuku, typicky po přízvuku hlavním (např. *ko**nn***, *ka**ss***), někdy i ve-

dlejším (např. *õ**nn**eli**kk**u*). Gemináty se u většiny konsonantů zapisují zdvojením <nn, ss, ll, …>, ne však u okluziv /k p t/, u kterých platí jiná pravidla (viz dále).

Palatalizace

Rozdíl mezi nepalatálními a palatálními /t n s l/ není využit příliš rozsáhle. V písmu se nezaznamenává. Palatální /t' n' s' l'/ se mohou vyskytovat pouze v pozici po přízvučné slabice, zejména pokud po nich následuje /i/, např. *kunstnik* /kun's't'n'ik/, *kassi* /kas's'i/ (GEN sg.). U jednoslabičných jmen *-i* odpadlo v NOM sg., proto v tomto tvaru nelze palatálnost nebo nepalatálnost koncového konsonantu odvodit, lze ji odvodit po srovnání s genitivem. Srov. např. NOM *palk* : GEN *palga* (plat) a NOM *palk* /pal'k/: GEN *palgi* /pal'ki/ (špalek, poleno, trám).

Přízvuk a intonace slabiky

Přízvučné slabiky mohou být krátké (***va**.ba*, ***i**.sa*), nebo dlouhé (***kuu**.ma*, ***kül**.ma*, ***poe**.ga*).

> KRÁTKÉ A DLOUHÉ SLABIKY. Krátké slabiky mají v slabičném jádru krátký vokál (ne dlouhý vokál nebo diftong) a nemají zadní slabičný svah. Dlouhé slabiky mají v slabičném jádru dlouhý vokál (***kuu**.ma*), diftong (***poe**.ga*) nebo mají zadní slabičný svah, tj. jsou uzavřené (***kül**.ma*). Slabiku uzavírá i gemináta, proto je přízvučná slabika dlouhá ve slovech ***kas**.si*, ***kon**.na*). Těchto podmínek se samozřejmě může sejít i více (např. ***kriip**.su*, ***mõis**.ta*).

Dlouhé slabiky pod přízvukem (typicky hlavním, ale i vedlejším) jsou dvojího druhu, liší se intonací. (Rozdíl se realizuje jako kombinace rozdílu tónové kontury, intenzity a relativní délky vzhledem k následující nepřízvučné slabice.) Buď je dlouhá přízvučná slabika nedůrazná (mohli bychom mluvit o obvyklé dlouhé slabice, také o tzv. lehkém akcentu) nebo má intonační průběh jiný a jeví se jako důrazná (tzv. těžký akcent)[1]. V písmu se rozdíl obvykle nezaznamenává, zápis *kassi* může znamenat *kassi* (obvyklá dlouhá slabika) i *'kassi* (slabika s důraznou intonací).

1 V některých textech o estonštině a učebnicích se mluví o tzv. třech stupních délky. Do délky I spadají krátké přízvučné slabiky, do délky II dlouhé přízvučné slabiky s nedůraznou intonací a do délky III dlouhé přízvučné slabiky s důraznou intonací. (Trojí délka tam může být přisuzována také fonémům, ne slabikám.)

Ortografie /p t k/

U okluziv /p t k/ existují tři způsoby zápisu: jednoduché <g b d>, gemináty <k p t> a zdvojené <pp tt kk>. Poslední způsob zápisu reflektuje důraznou slabičnou intonaci předcházející slabiky. Způsoby zápisu okluziv shrnuje následující tabulka:

Po krátkém vokálu						Po dlouhém vokálu/diftongu			
jednoduchá		geminát				jednoduchá		geminát	
				+ důrazná intonace				+ důrazná intonace	
<b>	*tuba*	<p>	*kapi*	<pp>	*kappi*	<b>	*saabas*	<p>	*kaupa*
<d>	*häda*	<t>	*jutu*	<tt>	*juttu*	<d>	*paadi*	<t>	*paati*
<g>	*kogu*	<k>	*luku*	<kk>	*lukku*	<g>	*riigi*	<k>	*liiki*

Zápis okluziv mate více způsoby. Geminát se může zapisovat jednoduchým znakem, pak je např. ve slovním tvaru *kapi* („skříň“, GEN sg.) první slabika dlouhá, protože geminát uzavírá slabiku. Naopak ve slově *tuba* je první slabika krátká.

Zápis okluziv se také liší od zápisu zbylých konsonantů, u kterých zdvojení značí geminátu a důraznost slabiky se v zápisu nijak neprojevuje.

Výše uvedená pravidla pro zápis okluziv platí tehdy, když se okluzivy nacházejí po slabice s hlavním přízvukem (tj. většinou mezi první a druhou slabikou). V souvislosti s hlavním přízvukem se také vyskytuje opozice nedůrazných a důrazných dlouhých slabik. Existují i případy, kdy se tento rozdíl uplatní ve slabikách pod vedlejším přízvukem (jde např. o některé slovotvorné přípony pod vedlejším přízvukem).

Ve skupině více konsonantů mají na zápis okluziv vliv okolní konsonanty: v okolí znělých se častěji píše <b d g>, v okolí neznělých <p t k>. Znělostí se řídí podoba příklonky *-gi/-ki*, která se použije v podobě *-gi* po vokálu nebo znělém konsonantu (m n v l r j), v podobě *-ki* po neznělém konsonantu (b p d t g k f s š ž š h).

Zápis se znělostí ale neřídí tehdy, pokud by se kvůli němu musel změnit zápis stejného slova v jiném tvaru: např. *tun**d**ma* : *tun**d**sin*, *püü**d**ma* : *püü**d**ke*, *jal**g*** : *jal**g**si*. Také se vždy netýká výpůjček: *a**b**soluutne*, *anek**d**oot*.

Na začátku slova se v domácích estonských slovech vyskytují pouze grafémy <p t k>. Ve výpůjčkách je často zachována původní ortografie, ale výslovnost je neznělá: *beež* (čti „péš“), *gaas* (čti „kás“), *betoon* (čti „petón“), *gümnaasium* (čti „kümnásium“), *diivan* (čti „tívan“).

Přízvuk a skloňování

Výpůjčky mohou mít stavbu, která není zcela v souladu s estonskými fonotaktickými omezeními. Mohou mít v jiných než prvních slabikách i jiné vokály než jen /i e a o u/, srov. např. *pensionär*. Jiné než první slabiky rovněž mohou být dlouhé, srov. např. *idee*, *intervjuu*, *sentimentaalne*. Na této dlouhé zadní slabice pak také může být přízvuk a slovo s dlouhou koncovou slabikou je pak z hlediska skloňování chápáno jako jednoslabičné, např. *idee* se skloňuje jako *tee*. Přízvukování a způsob skloňování spolu souvisí, obojí může u výpůjček kolísat.

Podobně je z hlediska skloňování v některých případech podstatná poloha vedlejšího přízvuku. Pokud vedlejší přízvuk spočívá např. na příponě *-ik* (např. ve slově *õnnelik*), slovo se skloňuje jako jednoslabičné (srov. *tikk* : *tiku* : *tikku* a *õnnelik* : *õnneliku* : *õnnelikku*), pokud je přípona *-ik* nepřízvučná (např. ve slově *õpik*), slovo se skloňuje jako jiná víceslabičná slova (např. *pilet* : *pileti* : *piletit* ~ *õpik* : *õpiku* : *õpikut*).

Ve složených slovech mají jednotlivé části složeniny na své první slabice přízvuk vždy, přičemž hlavní je na začátku složeniny, např. ***v**ihmavari*, ***m**etsmaasikas* apod. Složené slovo skloňujeme, jako bychom skloňovali jeho poslední část, např. *kellassepp* : *kellassepa* : *kellasseppa* jako *sepp* : *sepa* : *seppa*, *libahunt* : *libahundi* : *libahunti* jako *hunt* : *hundi* : *hunti*.